

Repere europene ale dezvoltării umane și coeziunii sociale în România

Maria MOLNAR

Universitatea Ecologică, București
Institutul de Economie Națională al Academiei Române

Abstract

Human development and social cohesion are not only important component, but essential premises and powerful drivers of sustainable development also. Romania's capability and chance to sustainable development and successful integration in European Union are strongly depending upon them. The paper reviews the main areas of human development and social cohesion in Romania: health, education, income inequality and polarization, poverty. The analysis comprises an assessment of health, education and income gaps between Romania and the Member States of European Union, and of progress and setbacks in human development and in conditions of social cohesion in Romania during transition from planned to market economy.

Keywords: *human development, social cohesion, income, inequality, polarization, poverty.*

JEL Classification: I12, I21, J10, O57.

1. Introducere

Dezvoltarea umană este o componentă intrinsecă a dezvoltării durabile, componenta care definește obiectivul și rezultatul final al acesteia. În ultimă instanță, dezvoltarea este evaluată prin sporul de bunăstare pe care îl determină, prin creșterea capacității și a libertății oamenilor de a trăi viața așa cum și-o doresc, de a face ceea ce și cum doresc să facă și de a fi ceea ce doresc să fie. Dezvoltarea umană presupune, în primul rând, posibi-

litatea de a trăi o viață lungă și sănătoasă, educație, resurse adecvate unui nivel de trai decent; de asemenea, participare la viața socială și politică a societății, libertatea cuvântului. Combaterea sărăciei, educația și sănătatea, precum și egalitatea între sexe constituie preocupările centrale legate de dezvoltarea umană, pe care se axează șase din cele opt Obiective de Dezvoltare ale Mileniului: eradicarea sărăciei extreme și a foametei; accesul universal la educația primară; promovarea egalității între sexe; reducerea mortalității

infantile; îmbunătățirea sănătății mameilor; combaterea HIV/SIDA, a malariei și altor boli.

Restrângerea sărăciei este în mod unanim considerată ca obiectiv al dezvoltării în condiții de echitate, iar impactul asupra sărăciei reprezintă unul dintre principalele criterii de evaluare a calității creșterii economice. Creșterea favorabilă săracilor (*pro-poor growth*), definirea și măsurarea acesteia, precum și analiza politicilor și instrumentelor de realizare formează una din direcțiile majore de cercetare în domeniul economiei dezvoltării¹

Dezvoltarea umană implică investiție în capitalul uman, în special în creșterea calității acestuia, ceea ce înseamnă și creșterea capacității oamenilor de a participa în mod eficient și creativ la procesul de dezvoltare economică, de a-și adapta modelul de consum la exigențele de protecție a mediului, de a învăța să trăiască în armonie cu natura și cu respect față de aceasta. Prin urmare, dezvoltarea umană este și o componentă de natură instrumentală a dezvoltării durabile, un factor esențial al dezvoltării economiei bazate pe cunoaștere și în condiții de sustenabilitate. Un accent mai mare pe dezvoltarea umană, pe asigurarea condițiilor de realizare a acesteia, este imperios necesar și în România în strategia de dezvoltare durabilă. Dezvoltarea umană poate constitui unul dintre fundamentele șansei dezvoltării durabile în România, un motor al acesteia – dezvoltare durabilă fără care nu

ne putem imagina viitorul României.

Dezvoltarea umană nu se poate realiza însă fără resurse materiale și financiare, astfel încât dezvoltarea economică este o condiție *sine qua non* a dezvoltării umane, această relație de dependență fiind mai evidentă și mai puternică decât cea care se manifestă în sens invers. Totuși, așa cum o demonstrează experiența internațională, la niveluri egale de dezvoltare economică se înregistrează niveluri diferite ale parametrilor dezvoltării umane, ceea ce înseamnă că politici mai bune în domeniu, precum și alocarea mai generoasă a resurselor disponibile în direcția susținerii dezvoltării umane și gestionarea eficientă a acestora pot determina performanțe mai bune în plan social, performanțe care în timp, pe termen scurt și mai ales pe termen mediu și lung, își pun amprenta asupra performanțelor economice. De asemenea, relația dintre calitatea mediului și dezvoltarea umană este evidentă, în principal din perspectiva impactului condițiilor de mediu asupra sănătății, devenind însă copleșitoare atunci când catastrofe naturale (inundații, cutremure etc.) determină distrugerea locuințelor și gospodăriilor și pun în pericol însăși viața oamenilor.

Dezvoltarea durabilă este susținută și de coeziunea socială, ca factor favorizant al dezvoltării economice și umane, dar și ca element constitutiv al dezvoltării sociale. Coeziunea socială este o caracteristică a mediului social, caracteristică ce favorizează dezvoltarea, creșterea economică echitabilă. Într-un studiu consacrat relației dintre coeziunea socială și creșterea economică, Jo Ritzen și Michael Woolcock definesc coeziunea socială drept “o stare de lucruri în care un grup de oameni (cum ar fi locuitorii unei țări) dovedesc o aptitudine pentru colaborare

¹ Studii remarcabile în această arie tematică au fost realizate de experții Băncii Mondiale și cei de la International Poverty Centre – UNDP (Kakwani-Pernia, 2000; Ravallion-Datt, 2000; Ravallion-Chen, 2001; Dollar-Kraay, 2002; Lipton, 2004; Kakwani-Khandler-Son, 2004; Kraay, 2004).

care generează climatul propice pentru schimbare”. Conform definiției, coeziunea socială se bazează pe ceea ce este definit drept capital social, adică norme, rețele și alte forme de relații sociale, și implică încrederea oamenilor în faptul că acțiunile loc comune vor aduce beneficii pe termen lung, chiar dacă pe termen scurt presupun pierderi. Mai concret, coeziunea socială presupune evitarea accentuării inegalității și a excluderii sociale, întărirea sentimentelor de încredere și siguranță și a spiritului de cooperare, construirea unor instituții transparente, responsabile și flexibile, care să administreze riscurile și recompensele (Ritzen, Woolcock 2000).

Coeziunea socială constituie o altă premisă esențială care trebuie pusă la baza strategiei de dezvoltare durabilă a României. Măsura în care membrii societății vor conlucra pentru reconstrucția economiei naționale, pentru depășirea dificultăților inerente integrării în economia europeană și pentru valorificarea oportunităților create de această integrare poate constitui un factor cheie al performanței economice și sociale. Construirea în România a unei societăți caracterizate prin coeziune socială, obiectiv extrem de dificil de realizat, impune diminuarea proporțiilor sărăciei și eradicarea sărăciei extreme, stoparea procesului de polarizare socială, funcționarea eficientă și transparentă a instituțiilor statului și ale societății civile, promovarea profesionalismului în activitatea funcționarilor publici, combaterea birocrăției și a corupției, creșterea încrederii populației în aceste instituții, inclusiv prin educație și informare, formarea unei clase politice responsabile și credibile, a cărei activitate să se bazeze pe cunoaștere.

Studiul nostru cuprinde o analiză a

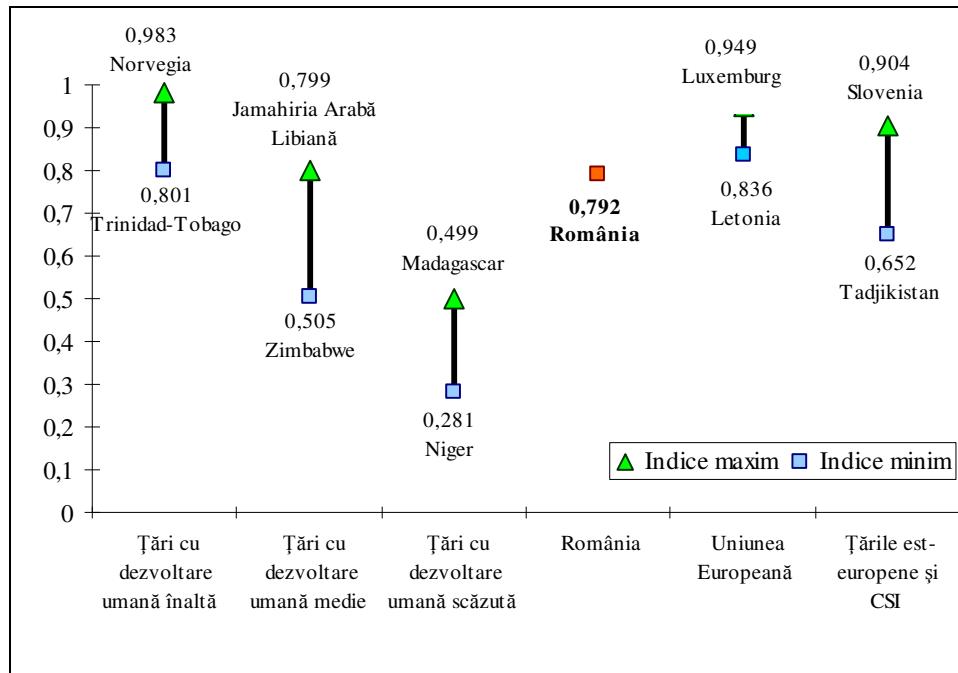
principalilor indicatori ai dezvoltării umane și coeziunii sociale în România: indicele dezvoltării umane și indicatori ai sănătății și educației, ai veniturilor, ai inegalității și polarizării și ai sărăciei. Analiza este realizată din perspectiva comparației cu țările europene (vechile state membre, opt țări est europene nou intrate în Uniunea Europeană și Albania, Bulgaria, Rusia și Ucraina), precum și în dinamică, în vederea evaluării decalajelor dintre România și aceste țări în domeniul dezvoltării umane și a identificării tendințelor înregistrate în anii tranziției de la economia de comandă la economia de piață, de la vechiul sistem politic și social la noul sistem.

2. Indicele dezvoltării umane

Conform ultimului Raport al Dezvoltării Umane (UNDP, 2005), cu un indice al dezvoltării umane de 0,792, România s-a situat în anul 2003 pe locul 64 din cele 177 de țări acoperite de raport, a șaptea dintre țările cu dezvoltare umană medie. Primul loc este ocupat de Norvegia (0,963), iar ultimul de Niger (0,281).

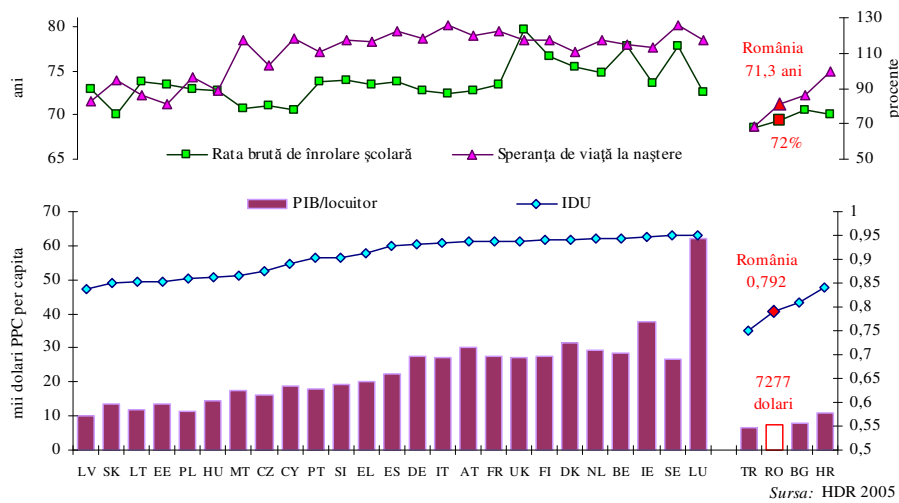
Toate cele 25 de state membre ale UE se află în grupul țărilor cu dezvoltare umană înaltă, cu indici care variază între 0,949 (Luxemburg) și 0,904 (Portugalia), în cazul vechilor state membre, și între 0,904 (Slovenia) și 0,836 (Letonia), în cazul noilor state membre; în aceeași grupă se află și Croația (0,841) și Bulgaria (0,808). Cu excepția Țărilor Baltice, aflate în acest grup, toate fostele țări componente ale Uniunii Sovietice se situează în grupul țărilor cu dezvoltare umană medie, cu indici cuprinși între 0,795 (Rusia) și 0,652 (Tadjikistan).

Nivelul scăzut al indicelui dezvoltării

Sursa: UNDP, 2005.

Figura 1: Indicele dezvoltării umane, pe grupe de țări (2003)

Sursa: UNDP, 2005.

Figura 2: Indicele dezvoltării umane și componentele sale în România comparativ cu statele membre ale Uniunii Europene (2003)

umane înregistrat în România, comparativ cu al majorității țărilor europene, derivă din poziția relativ joasă a României la toate cele trei componente și, în special, în ceea ce privește venitul și speranța de viață. Indicele aferent produsului intern brut per capita este de 0,72 (locul 60), la un nivel al PIB (la Paritatea Puterii de Cumpărare – PPC) de 7277 dolari SUA, de 8,6 ori mai mic decât cel din Luxemburg, de 2,5-5,2 ori mai mic decât în celelalte vechi state membre ale UE și de 1,4-2,6 ori mai mic decât cel din noile state membre ale UE. În 14 țări nivelul mediu al PIB per capita este mai mic de 1000 dolari PPC.

Indicele aferent speranței de viață la naștere, utilizat pentru a evalua sintetic starea de sănătate, este 0,77 (locul 76). În anul 2003, speranța de viață a populației din România era de 71,3 ani, cu aproape 10 ani mai mică decât în Japonia (țara cu cea mai mare speranță de viață: 82,0 ani). În vechile state membre ale UE, speranța de viață variază între 77,2 ani (Portugalia) și 80,2 ani (Suedia), iar în noile state membre est-europene între 71,3 ani (Estonia) și 76,4 ani (Slovenia). De menționat că în 41 de țări speranța de viață a depășit 75 ani, din care în 8 țări este mai mare de 80 ani (Islanda, Australia, Canada, Suedia, Elveția, Japonia, Italia și Hong-Kong), în timp ce în 28 de țări oamenii trăiesc în medie mai puțin de 50 ani, din care în 7 țări mai puțin de 40 ani. În țările foste membre al URSS, cu excepția Țărilor Baltice, a Georgiei și Armeniei, speranța de viață nu depășește 70 ani, variind între 63,6 ani (Tadjikistan) și 68,1 ani (Belarus).

În România, în 2003 rata analfabetismului a fost de 2,7%, iar rata brută de înrolare școlară în învățământul primar, secundar și terțiar a fost de 72%, parametri

care situează țara noastră pe locul 59, cu un indice egal cu 0,89. Ponderea știutorilor de carte în populația adultă este relativ mare în țările europene (depășind 95%, cu câteva excepții), în special în fostele țări socialiste (în medie, 99,2%). În schimb, în 19 țări, știutorii de carte reprezintă mai puțin de jumătate din populația adultă, chiar mai puțin de 20% în trei țări africane. Rata de înrolare școlară, adică raportul dintre efectivul populației cuprinse în învățământul primar, secundar și terțiar și populația din grupele de vârstă corespunzătoare celor trei niveluri de învățământ, variază între 87% (Italia) și 123% (Regatul Unit) în vechile state membre ale UE și între 75% (Slovenia) și 95% (Slovenia) în noile state membre. Rata este mai mică de 50% în 28 de țări, majoritatea din grupul celor cu nivel scăzut de dezvoltare umană (unde rata medie este de 46%) și mai mică de 30% în patru țări africane.

Indicele dezvoltării umane estimat pentru România a înregistrat în 2003 (0,792) o creștere semnificativă față de 1990 (0,772). În 1995 indicele a fost mai mic decât în 1990 (0,768) – urmare a declinului economic, a reducerii gradului de cuprindere în învățământ și a scăderii speranței de viață, înregistrate în primii ani ai tranziției – după care a revenit la nivelul inițial până în 2000 (0,773), în special pe seama creșterii ratei de înrolare în învățământ. Creșterea înregistrată până în 2003 a fost determinată atât de relansarea creșterii economice, cât și de îmbunătățirea parametrilor speranței de viață și educației.

3. Populația

După anul 1990, evoluția populației României a fost marcată de scădere con-

tinuă, astfel încât în 2004 era cu peste un milion și jumătate de persoane mai mică decât în 1990. Scăderea a fost determinată de migrația externă și de sporul natural negativ, în condițiile în care a scăzut natalitatea, iar mortalitatea a crescut. În anul 2002, rata natalității a fost de 9,7 născuți vii la 1000 locuitori (față de 13,6‰ în 1990), iar rata mortalității a fost 12,4 decese la 1000 locuitori (10,6‰ în 1990). În 2003 și 2004 se constată o modificare a tendinței, natalitatea înregistrând o ușoară creștere, iar mortalitatea o ușoară scădere.

Speranța de viață la naștere a scăzut în primii ani după 1990, de la 69,76 ani în medie în 1990 la 68,95 ani în 1996, după care a crescut la 71,32 ani în 2003. Scăderea s-a produs în rândul populației masculine, a cărei speranță de viață s-a diminuat de la 66,59 ani în 1990 la 65,19 ani în 1996, apoi a crescut la 67,74 ani în 2003. În cazul populației feminine, tendința a fost de creștere a speranței de viață: de la 73,05 ani în 1990 la 75,06 ani în 2003 (cu o ușoară scădere în 1995 și 1996 față de 1994). Conform estimărilor realizate pentru perioada 2000-2005, în România, la naștere probabilitatea de a atinge vârsta de 65 ani este de 82,9% la femei și 65,3% la bărbați. În vechile state membre ale UE această probabilitate este mult mai mare: între 87,0% și 92,2%, în cazul femeilor și între 79,8% și 86,4%, în cazul bărbaților. În noile state membre, intervalele de variație sunt de 81,9 - 91,6% și, respectiv, 60,1 - 85,4%.

În condițiile creșterii duratei vieții și a scăderii natalității, și în România are loc un proces de *îmbătrânire demografică*, manifestat prin scăderea ponderii populației tinere și creșterea ponderii populației vârstnice. Astfel, în 1990, copiii (0-14 ani) reprezentau 23,6% din totalul popu-

lației, iar persoanele de 65 ani și peste 10,4%; în 2004 ponderea copiilor a scăzut la 16,1% (16,7% în 2003), iar cea a vârstnicilor a crescut la 14,5% (14,3% în 2003). Îmbătrânirea demografică este un proces natural care va pune mari probleme pentru dezvoltarea durabilă sub aspectul echilibrului între generații și al sustenabilității sistemului public de pensii și a altor sisteme de protecție socială a persoanelor vârstnice, motiv pentru care în strategia de dezvoltare durabilă a Uniunii Europene îmbătrânirea demografică este tratată ca una dintre problemele sociale prioritare, alături de sărăcie și excludere socială.

4. Sănătatea

Creșterea speranței de viață și reducerea mortalității generale indică și o îmbunătățire a stării de sănătate a populației. Diferența mare dintre speranța de viață în România și cea înregistrată în țările dezvoltate, faptul că românii trăiesc în medie cu nouă ani mai puțin decât locuitorii din vechile state membre ale Uniunii Europene, reflectă atât diferențele mari dintre nivelul de bunăstare și condițiile de viață, cât și probleme de sănătate mai mari, insuficiența dezvoltare, subfinanțarea și disfuncționalitățile din sistemul medical românesc.

Din datele Anchetei privind condițiile de viață ale populației, realizată anual de către INS (2005), rezultă că una din zece persoane apreciază că are o *stare de sănătate rea sau foarte rea*, iar una din cinci persoane suferă de *boli cronice*. În 2004, 20% din totalul populației suferea de una sau mai multe boli cronice: 2,2% din populația sub 15 ani; 4,6% din cea de 15-24 ani; 11,1%, 37,7%, 54,0% și, res-

pectiv, 67,0% din populația din grupele de vârstă de 25-49 ani, 50-64 ani, 65-74 ani și 75 ani și peste. Cea mai mare incidență (și în creștere) o au bolile de inimă (9,2% din totalul populației). Artroza și artrita afectau 2,8% din totalul populației, bolile sistemului nervos 2,4%, diabetul și ulcerul gastric și duodenal aproape 2%.

În anul 2004, medicii de familie au declarat peste 16 milioane de *cazuri noi de îmbolnăvire*, 75 cazuri la 100 locuitori. Incidența bolilor infecțioase și parazitare a crescut de la 2840 cazuri noi la 100000 locuitori în anul 1990 la 3729 cazuri în 1995, 3330 cazuri în 2000 și 4494 cazuri în 2004, din care numărul cazurilor noi de TBC la 100000 locuitori a crescut de la 64,6 în 1990 la 95,0 în 1995, la 105,5 în 2000 și la 114,3 în 2004. În anul 2004 erau înregistrate 9258 cazuri de SIDA, din care 7088 la copii.

Mortalitatea infantilă și cea survenită până la împlinirea vârstei de 5 ani, precum și *mortalitatea maternă* au înregistrat o scădere importantă față de 1990: 16,7 copii sub un an (19,7 copii sub 5 ani) decedați la 1000 de născuți vii și 30,6 femei decedate din cauza complicațiilor sarcinii sau nașterii la 100000 născuți vii, în 2003, față de 26,9‰ (35,7‰) și, respectiv, 83,6 femei decedate, în 1990. Totuși, toate aceste rate sunt înalte comparativ cu cele înregistrate în țările europene, în special în țările membre ale Uniunii Europene. În 2003, în vechile state membre ale UE, rata mortalității infantile și rata mortalității sub 5 ani erau de 3-6‰, iar în noile state membre erau de 3-10‰, respectiv, 3-12‰ (cea mai scăzută rată – în Slovenia; cea mai înaltă – în Letonia).

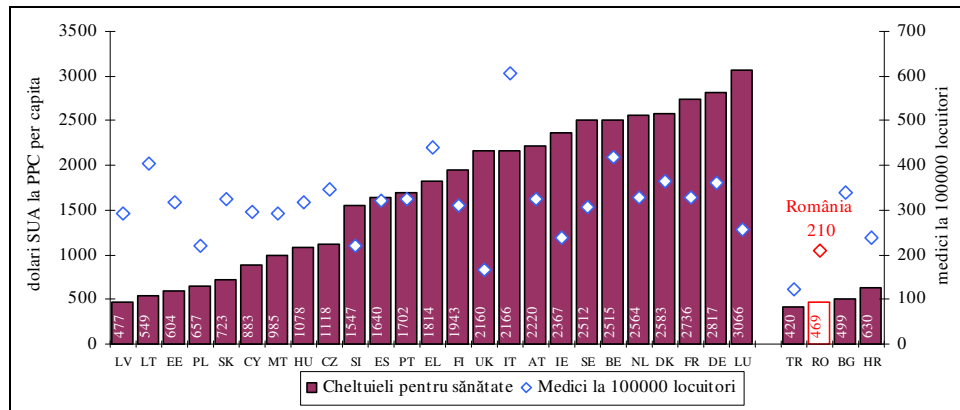
Sistemul public de ocrotire a sănătății din România suferă de *subfinanțare cronică*, în condițiile în care nevoile de servicii medicale sunt mari, serviciile sunt

costisitoare, iar resursele financiare alocate și alocabile sistemului sunt scăzute. Conform Raportului PNUD al dezvoltării umane, în România, în 2002, ponderea cheltuielilor pentru sănătate în PIB a fost de 6,3%, din care 4,2% publice² și 2,1% private, iar nivelul cheltuielilor a fost de 469 dolari PPC anual pe locuitor.

Resursele financiare ale sistemului public de sănătate provin în principal din contribuțiile de asigurări sociale plătite de persoanele asigurate și de angajatori și depind de veniturile populației, în special de cele realizate din salarii. În 2004, contribuțiile de asigurări pentru sănătate plătite de populație reprezentau 2,9% din veniturile totale ale gospodăriilor (3,8% din veniturile bănești); 4,9% din veniturile gospodăriilor de salariați. În același an, cheltuielile efectuate de populație pentru cumpărarea de medicamente și alte articole medicale și pentru plata unor servicii de sănătate au reprezentat în medie 3,6% din cheltuielile de consum ale gospodăriilor (6,1%, în cazul gospodăriilor de pensionari).

Cheltuielile efectuate în România pentru sănătate sunt mai mici decât cele din toate statele membre ale Uniunii Europene, de 3,5-6,5 ori mai mici decât cele din vechile state membre și de 2-3 ori mai mici decât cele din Ungaria, Cehia și Slovenia. În 2002, în vechile state membre ale UE, ponderea cheltuielilor publice pentru sănătate în PIB varia între 5,0% (Grecia) și 8,6% (Germania), iar ponderea cheltuielilor totale – între 6,2% (Luxemburg) și 10,9% (Germania); în noile

² Conform Raportului Național al Dezvoltării Umane 2003-2004, în anul 2002 ponderea cheltuielilor publice pentru sănătate în PIB a fost de numai 3,8% (PNUD-CURS 2005).

Sursa: UNDP, 2005.

Figura 3: Resursele sistemului de sănătate în România și în statele membre ale Uniunii Europene (2002)

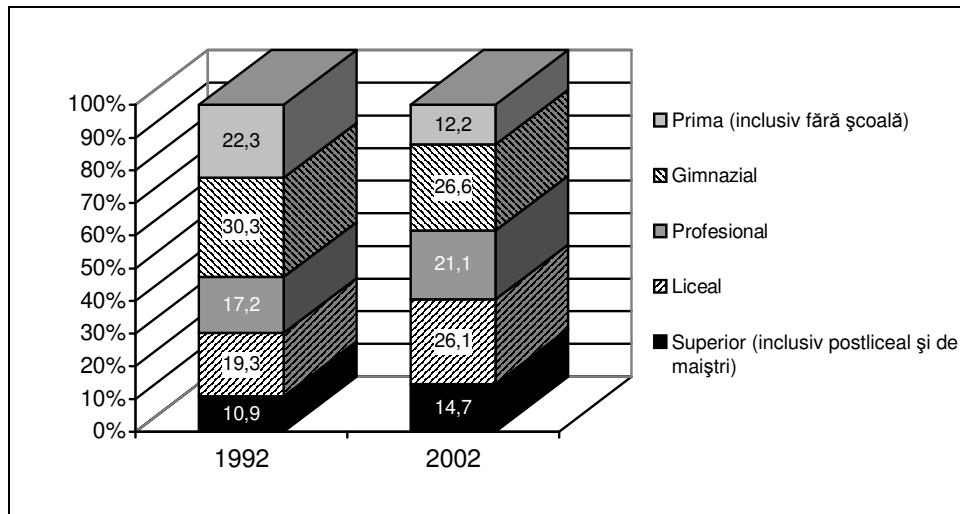
state membre varia între 3,0% (Estonia) și 7,0% (Malta), în cazul cheltuielilor publice, și între 4,2% (Estonia) și 9,7% (Malta), în cazul cheltuielilor totale.

5. Educația

Analiza informațiilor privind distribuția populației din România după cel mai înalt nivel de învățământ absolvit evidențiază creșterea nivelului general de instruire a populației, reflectată de creșterea ponderii populației care a absolvit învățământul superior și scăderea ponderii celei care a absolvit cel mult școala generală. Conform datelor recensămintelor din 1992 și 2002, ponderea populației care a absolvit cel mult învățământul gimnazial în populația în vârstă de 25-64 ani a scăzut cu 14,2 puncte procentuale și a crescut ponderea celei care a absolvit învățământul profesional și de ucenici, liceal și superior, la fiecare din aceste niveluri.

Această modificare de structură este rezultatul, pe de o parte, al depășirii vâr-

stei de 64 ani de către cohortele cu un nivel de pregătire scăzut și, pe de altă parte, al intrării în grupa de vârstă de 25-64 ani a cohortelor care au urmat învățământul liceal sau profesional în ultimii ani ai regimului trecut, când gradul de cuprindere în învățământul secundar superior a fost înalt, precum și al dezvoltării învățământului superior în anii care au urmat schimbării regimului politic. Numărul studenților a crescut de la 193 mii în 1990 (83 studenți la 10000 locuitori) la aproape 621 mii în 2003 și peste 650 mii în 2004 (300 studenți la 10000 locuitori), iar rata brută de cuprindere în învățământul superior a crescut de la 10,6% în 1990 la 41,2% în 2003 și 43,2% în 2004. A scăzut însă rata brută de înrolare în învățământul secundar superior (liceal și profesional), de la 90,7% în 1990 la 63,7% în 1993, după care a crescut ajungând la 75,0% în 2002 și 74,7% în 2003. Rata brută de înrolare la toate nivelurile de învățământ, adică numărul de elevi și studenți ce revin la 100 persoane în vârstă de 6-23 ani, a crescut de la 62,4% în 1990 la 71,6% în 2003.

Sursa: INS, 2005a.

Figura 4: Distribuția populației în vârstă de 25-64 ani după nivelul de instruire

În anul școlar 2003/04, conform estimărilor Institutul Național de Statistică – INS, rata netă de cuprindere în învățământ, la toate nivelurile, a populației de 3-23 ani a fost de 64,4%: 70,9% în învățământul preșcolar, 94,0% în învățământul primar și 85,7% în cel gimnazial (89,3% în cele două niveluri al școlii generale), 65,2% în învățământul secundar superior³. În 1995/96, numai 58,4%, 91,6%, 78,8% și, respectiv, 55,6% din totalul copiilor din grupele de vârstă de 3-6 ani, 7-10 ani, 11-14 ani și al tinerilor de 15-18 ani erau cuprinși în învățământul

preșcolar, primar, gimnazial (secundar inferior), liceal, profesional sau de ucenici (învățământul secundar superior).

Rata relativ scăzută de înrolare școlară a populației de 3-23 ani, în special în învățământul secundar superior (liceal și profesional), dar și faptul că există copii necuprinși în școală la vârsta învățământului obligatoriu, constituie una dintre problemele dezvoltării umane care se cer soluționate cu prioritate. Conform informațiilor colectate prin Ancheta asupra forței de muncă în gospodării, în anul 2004 aproape un sfert (23,4%) din tinerii în vârstă de 18-24 ani aveau cel mult studii gimnaziale și nu se aflau în nici o formă de învățământ, ceea ce înseamnă de fapt că la intrarea pe piața muncii nu aveau nici un fel de calificare. Ponderea persoanelor care au cel mult studii gimnaziale, în totalul populației în vârstă de 25-64 ani, este în scădere (de la 36,6% în 1996 la 28,5% în 2004), însă în rândul

³ Conform estimărilor din Raportul PNUD al dezvoltării umane, în anul școlar 2002/03, în România rata netă de înrolare în învățământul primar a fost de 89%, iar în învățământul secundar (inferior și superior) de 81%. Diferența față de estimările INS poate să provină din luarea în considerare a unor grupe de vârstă diferite.

populației de 25-34 ani ponderea celor cu nivel scăzut de educație (cel mult gimnazial) este în creștere (de la 12,4% în 1996 la 20,4% în 2004)⁴. Persoanele cu nivel de instruire scăzut reprezentau, în 2004, mai mult de un sfert din populația ocupată (27,2%), jumătate din populația ocupată în mediul rural (49,6%) și 10,3% din totalul salariaților.

O altă problemă o reprezintă calitatea procesului educațional. În condițiile în care adaptarea la exigențele activității în economia bazată pe cunoaștere impune asigurarea unui nivel calitativ înalt al educației, iar reformele puse în practică în acest domeniu vizează cu prioritate calitatea, sunt semnale că se înregistrează un regres din acest punct de vedere. În parte, aceasta este un rezultat al deficitului de resurse cu care se confruntă sistemul educațional, resurse necesare dotării instituțiilor de învățământ și retribuirii corespunzătoare a cadrelor didactice. În România, ponderea cheltuielilor publice pentru învățământ în PIB s-a ridicat la numai 3,1%, în anul 2002 (2,9% în 2003 și 2004), comparativ cu 4,0-8,5% în statele membre ale Uniunii Europene. Cheltuielile efectuate de populație pentru educație dețin, de asemenea, o pondere scăzută în cheltuielile de consum ale gospodăriilor: 0,8% în 2003 și 0,9% în 2004 (1,0% în cazul gospodăriilor cu copii: 1,2%, 0,8%, 0,5% și, respectiv, 0,1%, în cazul gospodăriilor cu un copil, doi copii, trei copii și patru sau mai mulți copii).

⁴ Indicatorii au fost estimați de către specialiștii Direcției generale de statistică socială și demografie din INS, în cadrul programului privind indicatorii de excluziune/incluziune socială, realizat în colaborare cu CASPIS.

6. Veniturile populației. Inegalitate și polarizare

Conform datelor furnizate de Ancheta bugetelor de familie (ABF), în anul 2004, *veniturile disponibile (care cuprind venituri bănești și venituri în natură)* ale gospodăriilor din România au fost de 2,8 mil. lei lunar pe persoană (8,3 mil. lei pe gospodărie), ceea ce înseamnă 1921 PCS anual⁵; veniturile bănești disponibile au fost de 2,3 mil. lei pe persoană (1543 PCS). În anul 2001, pentru care sunt disponibile date comparabile privind veniturile populației în statele membre ale Uniunii Europene, veniturile bănești disponibile din România, estimate la paritatea puterii de cumpărare (1179 PCS), erau de aproape nouă ori mai mici decât media la nivelul UE-15, de aproape 16 ori mai mici decât veniturile populației din Luxemburg. Un locuitor al României poate cumpăra din veniturile sale disponibile, în medie, o cantitate de produse și servicii de 9-10 ori mai mică decât un locuitor din Germania, Regatul Unit, Belgia, Austria. Olanda și Franța, de 7-8 ori mai mică decât un locuitor din Finlanda, Irlanda, Italia și Spania și de 5-6 ori mai mică decât un locuitor din Grecia și Portugalia.

Comparația dintre nivelurile *câștigurilor salariale*, pentru care există date comparabile colectate din toate țările Uniunii Europene, relevă decalaje mari ale României și față de țările est europene noi membre ale UE. Conform statisticii salariilor⁶, în anul 2002, în România câș-

⁵ Unități standard ale Parității Puterii de Cumpărare în Uniunea Europeană

⁶ *Structure of Earnings Survey 2002*, anchetă realizată în 2003 de Eurostat în colaborare cu oficiile de statistică din 28 de țări

figurile salariale medii brute din industrie și servicii, estimate în PCS, erau de 5,4 ori – 2,2 ori mai mici decât cele realizate în medie în vechile și respectiv în noile state membre ale UE, de 5,9 ori – 3,2 ori mai mici decât în Regatul Unit, Germania și Portugalia, de 2,5 ori, respectiv, de 1,3 ori mai mici decât în Cehia și respectiv

Letonia. Aceste diferențe dintre venituri pun în evidență capacitatea scăzută a populației din România de acoperire a nevoilor care țin de dezvoltarea umană: nevoi de instruire și de îngrijire a sănătății, de transport și comunicare, dar și nevoi legate de condițiile de locuit și de alimentație.

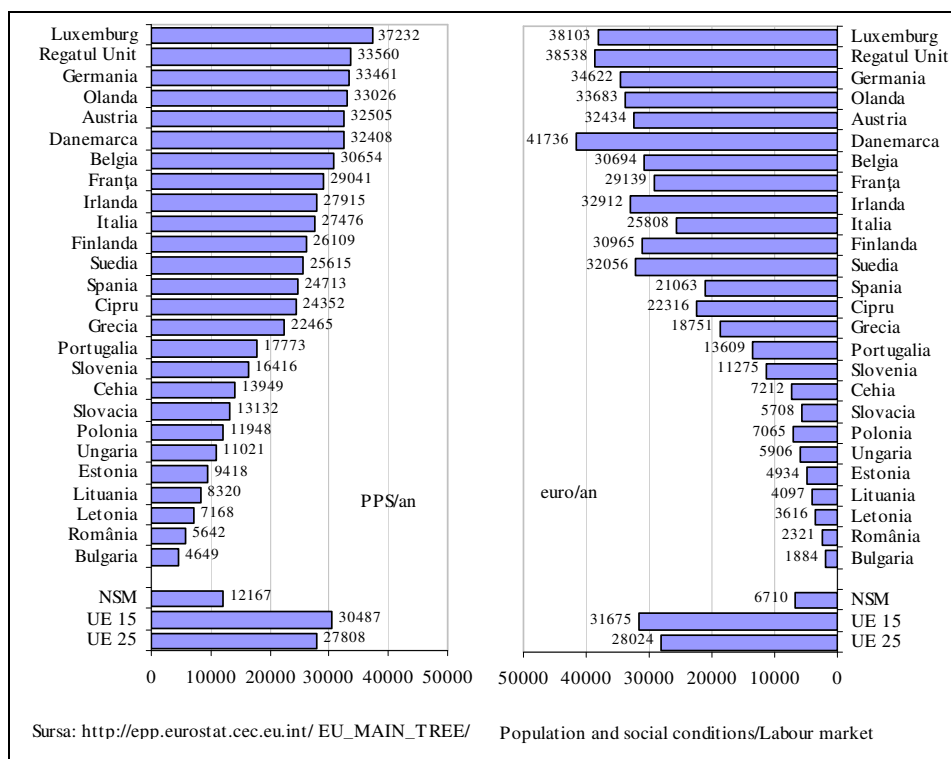

Figura 5: Câștigurile salariale medii brute în anul 2002

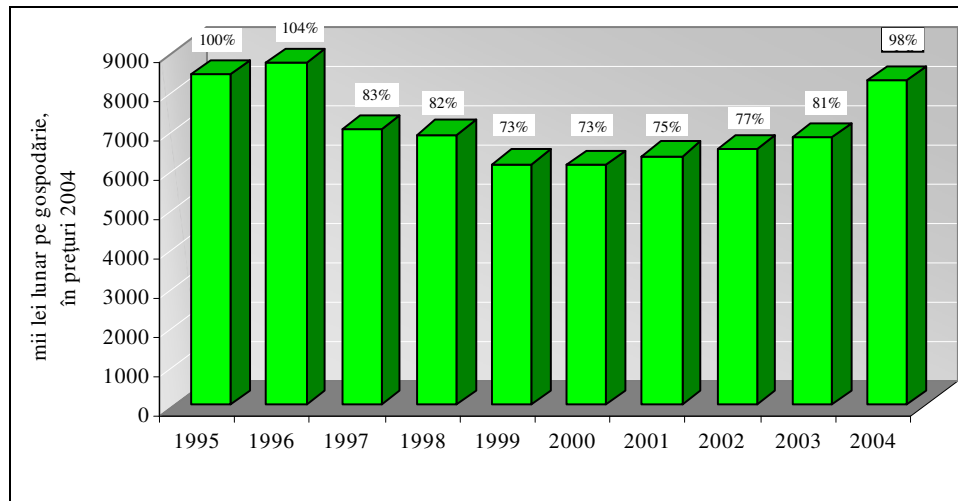
Evoluția veniturilor a fost marcată în anii '90 de erodarea puternică a puterii de cumpărare sub influența inflației și de re-

cesiunea care a însoțit procesul de restructurare a economiei, iar după anul 2000 de relansarea creșterii economice și scăderea inflației. Câștigul salarial real a ajuns în anii 1997 și 1999 la 56,2% și, respectiv, 57,0% din nivelul anului 1990, iar din anul 2000 a crescut an de an (într-

europene: 24 de țări membre ale UE (fără Malta), Norvegia și Islanda, România și Bulgaria.

un ritm mediu anual de 6,6%), astfel încât în anul 2004 a ajuns la 78,3% din nivelul înregistrat în anul 1990. Căderea nivelului real al pensiei medii de asigurări sociale de stat a fost mai mare, în anul 2000 situându-se la 44,0% din nivelul anului 1990, iar creșterea care a urmat până în 2004 (cu 5,5% în medie anual) a ridicat

pensia reală numai la 57,7% din nivelul anului 1990. Nivelul real al veniturilor disponibile ale gospodăriilor a înregistrat o cădere în anii 1997-1999 (în anii 1999 și 2000 se afla la mai puțin de trei sferturi din nivelul anului 1995), după care a crescut continuu, ajungând în 2004 aproape de nivelul din 1995 (98%).

Sursa: INS-AIG și INS-ABF.

Figura 6: Evoluția veniturilor disponibile reale medii pe gospodărie

Există diferențe relativ mari între veniturile de care dispun diferite categorii de gospodării. Astfel, în anul 2004, conform informațiilor colectate prin ABF, veniturile disponibile (medii pe o persoană) ale gospodăriilor care au drept persoană de referință un patron erau de două ori mai mari decât cele medii pe ansamblul gospodăriilor (de fapt, este evident că cel puțin o parte din gospodăriile de patroni realizează venituri mult mai mari⁷),

în timp ce veniturile gospodăriilor de agricultori și de șomeri se ridicau numai la 66% și respectiv, 61% din nivelul mediu, iar veniturile bănești disponibile se ridicau la 53% și, respectiv, 58%.

Cele mai diferențe se înregistrează în-

impune luarea în considerare a faptului că, în general, rata de non-răspuns este mare în cazul gospodăriilor cu venituri mari, ceea ce înseamnă că amploarea inegalității veniturilor este mai mare decât cea posibil de estimat pe baza informației statistice disponibile.

⁷ În analiza distribuției veniturilor pe baza informațiilor din anchetele în gospodării se

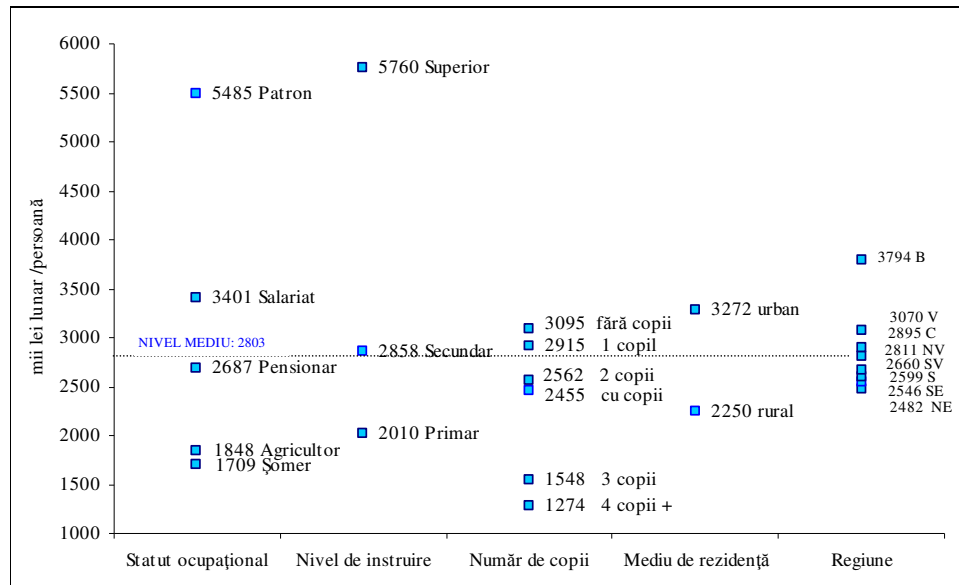
tre gospodăriile grupate după nivelul de instruire a capului gospodăriei, veniturile ce revin în medie pe o persoană din gospodăriile a căror persoană de referință are studii superioare erau, în 2004, de aproape trei ori și, respectiv, de două ori mai mari decât veniturile gospodăriilor a căror persoană de referință a absolvit cel mult învățământul primar sau secundar (gimnazial, profesional, liceal și postliceal).

Veniturile gospodăriilor care au în componență copii sunt în medie mai mici decât cele ale gospodăriilor fără copii. Diferența nu este însă mare, întrucât între gospodăriile fără copii o mare parte sunt gospodării de persoane vârstnice, ale căror venituri sunt scăzute. Se poate constata însă nivelul extrem de scăzut al veniturilor gospodăriilor cu trei copii și ale celor cu patru sau mai mulți copii, acestea

din urmă dispunând de venituri de 2,4 ori mai mici decât veniturile gospodăriilor fără copii.

În ceea ce privește distribuția teritorială a veniturilor, se remarcă diferența relativ mare între veniturile gospodăriilor din cele două medii de rezidență: veniturile disponibile ale populației care domiciliază în mediul rural reprezintă mai puțin de 70% în raport cu veniturile din urban (veniturile bănești disponibile, 55%). Veniturile estimate la nivel regional sunt puțin diferențiate: cu excepția regiunii București, veniturile regiunilor variază între 2,5 mil. lei în regiunea Nord-Est și 3,1 mil. lei în regiunea Vest.

Inegalitatea veniturilor a crescut în perioada tranziției la economia de piață, tendință firească având în vedere egalitarismul promovat în politica veniturilor în

Sursa: INS - ABF 2005.

Figura 7: Veniturile medii lunare disponibile pe categorii de gospodării în 2004

economia socialistă, precum și impactul stimulativ al diferențierii veniturilor în funcție de gradul de calificare impus de specificul activității, de aptitudini și talent, de efortul depus și de rezultatele obținute, funcția de stimulare a investiției în educație și a investiției de capital productiv, de stimulare a muncii și a asumării riscurilor în activitatea economică. Inegalitatea veniturilor este un rezultat inevitabil – dar și o premisă – a funcționării economiei de piață. Problema de justiție socială și moralitate, dar și de eficiență economică și socială, care se pune în legătură cu inegalitatea veniturilor privește amplitudinea și determinanții acesteia, existența unui grad înalt de inegalitate și/sau creșterea acesteia, asociată cu inegalitatea de șanse, cu inegalitatea în fața legii sau în condițiile nerespectării legii, cu inegalitatea care presupune existența unor categorii pe populație aflate în sărăcie extremă, polarizarea socială.

Estimați pe baza veniturilor disponibile ce revin pe adult echivalent în perioada 1995-2004⁸, indicatorii inegalității veniturilor atestă un grad moderat de inegalitate a veniturilor disponibile și creșterea acesteia în special în 2004 față de 2000 și 2003, precum și un grad mai mare de inegalitate a veniturilor bănești disponibile, dar în scădere⁹. Conform estimări-

lor realizate pe baza datelor colectate prin ABF, în anul 2004, veniturile disponibile ale celor mai “bogați” 20% dintre locuitorii României erau de 4,9 ori mai mari decât veniturile de care dispuneau cei mai săraci 20% (raportul dintre veniturile bănești disponibile a fost estimat la 7,2:1); cei mai “bogați” dispuneau de 39% din totalul veniturilor disponibile (42,6% din veniturile bănești), iar cei mai săraci numai de 8% (respectiv 5,9%).

Gradul de inegalitate a veniturilor din România este comparabil cu cel înregistrat în statele membre ale Uniunii Europene. În vechile state membre, raportul dintre veniturile celei mai bogate și ale celei mai sărace cincimi a populației variază între 3,8:1 (Finlanda) și 8,0:1 (Portugalia), raportul dintre veniturile din decila superioară și cea inferioară – între 5,6:1 (Finlanda) și 15,0:1 (Portugalia), iar coeficientul Gini – între 24,7% (Danemarca), 25,0% (Suedia și Belgia) și 38,5% (Portugalia). Coeficientul Gini este de 48,5% în SUA, de 24,9% în Japonia și depășește 40% (chiar 50%) în țările din sud-estul Asiei și din America Latină, precum și în numeroase țări din grupul celor cu nivel scăzut de dezvoltare umană.

Chiar dacă informația statistică pe baza căreia au fost estimați este deficitară sub aspectul acoperirii populației cu venituri mari și foarte mari (a căror prezență semnificativă este de necontestat), indicatorii utilizați pentru evaluarea polarizării evidențiază un proces de *polarizare* în distribuția veniturilor. Ponderea populației aflate în zona centrală a distribuției (acolo unde este locul clasei de mijloc), cu venituri aflate în apropierea medianei (venitul de care dispune persoana aflată la jumătatea distribuției), în intervalele de 85-130% și 50-200% din mediană, a fost mai mică în anii 2000 și 2003 decât în

⁸ Indicatorii au fost estimați pe baza informațiilor colectate prin ABF de către specialiștii Direcției Generale de Statistică Socială și Demografie în cadrul unor lucrări de analiză a nivelului de trai al populației.

⁹ Tendința diferită de evoluție a celor două categorii de venituri poate fi explicată, pe de o parte, prin accentuarea în timp a progresivității impozitării veniturilor și, pe de altă parte, prin faptul că a scăzut capacitatea autoconsumului de atenuare a diferențelor dintre veniturile bănești.

Tabelul 1: Evoluția principalilor indicatori ai inegalității veniturilor

	Venituri disponibile				Venituri bănești disponibile			
	1995	2000	2003	2004	1995	2000	2003	2004
Raportul dintre veniturile medii din chintila superioară și cea inferioară (cea mai bogată și cea mai săracă cincime a populației, Q5/Q1)	4,5	4,6	4,6	4,9	7,8	8,6	7,1	7,2
Ponderele chintilelor extreme în veniturile disponibile totale ale populației, %								
Q1	8,5	8,2	8,3	8,0	5,5	5,0	5,6	5,9
Q5	38,2	38,0	38,1	39,0	43,2	43,2	42,4	42,6
Raportul dintre veniturile medii din decila superioară și cea inferioară (D10/D1)	7,0	7,2	7,2	7,8	15,9	16,9	14,0	12,8
Ponderele decilelor extreme în veniturile disponibile totale ale populației, %								
D1	3,4	3,3	3,3	3,1	1,7	1,6	1,9	2,3
D10	24,0	23,3	23,5	24,4	28,9	27,1	26,7	29,7
Coeficientul Gini, %	29,6	29,6	29,8	30,9	37,4	37,9	36,7	36,5
Indicele Theil	0,189	0,158	0,175	0,177	0,290	0,255	0,258	0,243
Indicele Atkinson ($\alpha = 0,5$)	0,079	0,074	0,077	0,081	0,125	0,122	0,116	0,113

Sursa: Calcule ale autorului pe baza datelor colectate prin ABF.

1995¹⁰, ceea ce poate fi considerat un semnal privind diminuarea “clasei de

¹⁰ Este important de remarcat, totuși, că se poate observa o ușoară scădere a gradului de polarizare în 2003 față de 2000.

mijloc”. Indicele Foster-Wolfson, al cărui interval de variație este între 0 și 1, indicând un grad de polarizare cu atât mai mare cu cât se apropie de 1, atestă aceeași tendință.

Tabelul 2: Evoluția principalilor indicatori ai polarizării veniturilor

	Venituri disponibile			Venituri bănești disponibile		
	1995	2000	2003	1995	2000	2003
▪ Ponderea populației care dispune de venituri situate în apropierea mediane (%) , în intervalele:						
85-130%	34,5	33,1	33,3	25,5	24,3	24,7
50-200%	83,5	81,1	81,9	70,7	66,6	69,5
▪ Indicele Foster-Wolfson	0,231	0,243	0,240	0,319	0,342	0,325
▪ Indicele Esteban-Ray						
- statutul ocupațional al capului gospodăriei	0,078	0,106	0,118	0,129	0,165	0,168
- prezența salariaților în gospodărie	0,079	0,118	0,136	0,135	0,195	0,200
- nivelul de instruire a capului gospodăriei	0,092	0,108	0,118	0,142	0,159	0,166
- tipul de gospodărie (mărime și structură)	0,083	0,087	0,084	0,104	0,109	0,101
- mediul de rezidență	0,075	0,087	0,110	0,169	0,192	0,208
- regiune	0,039	0,035	0,040	0,056	0,059	0,066

Sursa: Calcule ale autorului pe baza datelor colectate prin ABF.

Spre deosebire de primii doi indicatori, utilizați pentru măsurarea bipolarizării și a diminuării “clasei de mijloc”, indicele Esteban-Ray măsoară multipolarizarea, gradul de diferențiere a veniturilor unor categorii de populație constituite în funcție de anumite caracteristici (statut ocupațional, nivel de instruire, mediul și regiunea de rezidență etc.). Valorile estimate ale indicatorului relevă un proces mai evident de polarizare a distribuției veniturilor, în special în funcție de statutul ocupațional, de prezența salariaților în gospodărie, de nivelul de instruire și de mediul de rezidență.

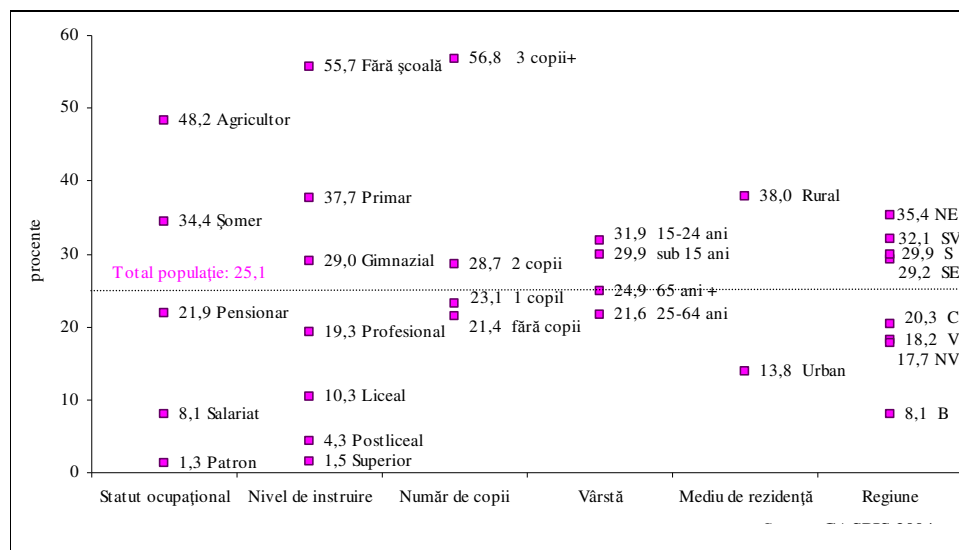
7. Sărăcia

Fenomen care limitează posibilitatea de dezvoltare umană pentru o parte a societății, premisele coeziunii sociale și, în ultimă instanță, însăși dezvoltarea economică, sărăcia afecta, în anul 2003 (ultimul an pentru care au fost publicate evaluări ale CASPIS), viața unui sfert din populația României (25,1%). Unul din patru locuitori făcea parte dintr-o gospodărie care se afla în situația de a nu avea veniturile necesare acoperii cheltuielilor pentru asigurarea unui coș minim de consum alimentar și a unui minim de cheltu-

ieli pentru consum nealimentar (locuință, îmbrăcăminte și încălțăminte, transport etc.), iar unul din 11 locuitori se afla în situația de sărăcie severă (8,6%).

Incidența sărăciei este de aproape trei ori mai mare în mediul rural decât în cel urban și de patru ori mai mare în regiunile Nord-Est și Sud-Vest decât în București. Gospodăriile cele mai expuse riscului de sărăcie sunt cele a căror persoană

de referință este agricultor, nu are școală sau a absolvit numai învățământul primar, precum și cele care au în întreținere trei sau mai mulți copii. Una din două persoane care trăiesc în astfel de gospodării se aflau, în 2003, sub pragul de sărăcie; de asemenea, trei din zece copii și tineri de 15-24 ani, precum și una din patru persoane în vârstă de 65 ani sau peste.

Sursa: CASPIS, 2004.

Figura 8: Profilul sărăciei în anul 2003

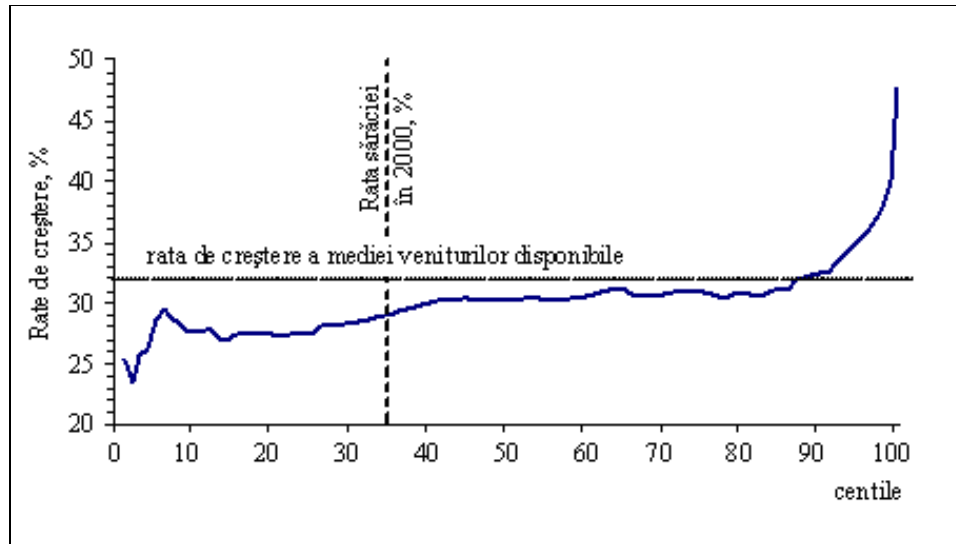
Evaluată în raport cu pragurile absolute, de 2,15 și 4,30 dolari PPC per capita pe zi, utilizate în comparațiile internaționale, sărăcia este mult mai extinsă în România decât în majoritatea țărilor est europene. În anul 2003, consumul zilnic pentru a 12% din populația României nu depășea pragul de 2,15 dolari zilnic, în timp ce în Ungaria, Polonia, Letonia, Lituania și Estonia această rată varia între 0% și 5%. Ponderea populației cu un con-

sum zilnic mai mic de 4,30 dolari PPC era de 58% în România și de 26% în Estonia, 12% în Ungaria, 17% în Letonia, 24% în Lituania, 27% în Polonia. Cele două rate erau de 24% și 71% în Albania, 4% și 33% în Bulgaria, 4% și 35% în Bosnia-Herțegovina, 6% și 42% în Serbia și Muntenegru, 9% și 41% în Rusia, 1% și 22% în Ucraina, 43% și 85% în Republica Moldova (World Bank, 2005).

Conform evaluărilor CASPIS, reali-

zate cu contribuția unei echipe de experți ai Băncii Mondiale rata sărăciei a crescut de la 25,4% în 1995 la 35,9% în 2000,

după care a scăzut an de an, coborând în 2003 puțin sub nivelul din 1995 (World Bank, 2003; CASPIS, 2004).

Sursa: Estimări pe baza datelor din INS-AIG 2000 și ABF 2004.

Figura 9: Curba incidenței creșterii, 2004/2000

După anul 2000, reducerea sărăciei a avut loc în condițiile creșterii nivelului general al veniturilor, creștere de care a beneficiat și populația cu venituri mici, aflată în partea inferioară a distribuției după veniturile disponibile. În anul 2004, veniturile medii reale ale populației din prima decilă (cei mai săraci 10%) erau cu 27% mai mari decât în 2000¹¹, ceea ce a determinat reducerea la jumătate a proporției celor care dispuneau de venituri

mai mici decât pragul de sărăcie stabilit pentru anul 2000. În aceste condiții, potrivit definiției date de M. Ravallion (Ravallion, 2004, 2004a), creșterea economică înregistrată în perioada 2001-2004 ar putea fi apreciată ca favorabilă săracilor (*pro-poor*).

Așa cum se poate observa în Figura 9, care prezintă rata de creștere a veniturilor disponibile reale pe centile ale distribuției populației după venituri¹² în 2004 față de 2000, veniturile populației din partea inferioară a distribuției au crescut mai puțin decât cele ale populației din partea supe-

¹¹ Creșterile de venituri disponibile ale populației sărace au avut loc datorită majorării pensiilor, prestațiilor familiale, ajutoarelor sociale (venitul minim garantat, ajutoare pentru încălzire etc.), precum și a salariului minim.

¹² Grupe care cuprind câte 1% din totalul populației, ordonate crescător după nivelul veniturilor disponibile pe adult echivalent.

rioară. Conform informațiilor colectate prin anchetele în gospodării (ABF), veniturile populației din ultimele zece centile (cei mai “bogați” 10%) au crescut în medie cu 38%, iar cele ale populației din ultimele cinci centile și din ultima centilă (cei mai “bogați” 5% și 1%) cu 41% și, respectiv, cu 48%. De altfel, peste 80% din totalul populației a înregistrat rate de creștere a veniturilor inferioare ratei de creștere a veniturilor medii (32%). Conform definiției date de N. Kakwani (Kakwani, Khandler și Son, 2004), creșterea economică din ultimii ani *nu* este favorabilă săracilor, având în vedere că aceștia au beneficiat de rezultatele ei proporțional mai puțin decât populația cu venituri mari. Progresele în reducerea sărăciei ar fi fost mai mari dacă populația săracă ar fi beneficiat de creșteri ale veniturilor cu rate cel puțin egale cu cele înregistrate de populația cu venituri mari.

Extinderea sărăciei în prima parte a perioadei și restrângerea ei în cea de-a

doua parte au fost determinate, în cea mai mare măsură, de evoluția producției naționale și de inflație, care au determinat și evoluția veniturilor reale și a consumului populației. Elasticitatea mare a parametrilor sărăciei la creșterea economică este o premisă importantă a politicii de combatere a sărăciei în condițiile continuării tendinței de creștere economică înregistrată în ultimii ani. Restrângerea sărăciei se bazează în mare măsură pe politici de susținere a veniturilor populației din zona săracă a distribuției, pe transferuri sociale în favoarea familiilor cu copii, a populației aflate în afara pieței muncii și a șomerilor, precum și pe majorarea salariului minim. Sustenabilitatea restrângerii sărăciei impune însă promovarea unor politici de dezvoltare a capitalului uman și de ocupare, menite să mărească și să susțină capacitatea de a realiza venituri acoperitoare pentru asigurarea unui trai decent. Este, de asemenea, imperios necesară modernizarea agriculturii și dezvoltarea rurală.

Referințe bibliografice

- Bourguignon, F., *The Poverty-Growth-Inequality Triangle*, Indian Council for Research on International Economic Relations, New Delhi, February 4, 2004.
- CASPIS, *Dinamica sărăciei și a sărăciei severe în perioada 1995 – 2003*, 2004, www.caspis.ro
- Kakwani, N.; Khandler, S.; Son, H.H., *Pro-Poor Growth: Concepts and Measurement with Country Case Studies*, UNDP-International Poverty Center, ‘Working Paper’, nr.1, August, 2004.
- Kakwani, N.; Pernia, E., *What is Pro-Poor Growth*, ‘Asian Development Review’, vol.16, nr. 1, 2000.
- Kraay, A., *When Is Growth Pro-Poor? Cross-Country Evidence*, ‘World Bank Policy Research Working Paper’, nr.3225, March, 2004.
- INS, *Condițiile de viață ale populației din România*, Institutul Național de Statistică, 2000-2005, 2005.
- INS, *Structura resurselor de muncă la recensămintele din 1992 și 2002*, Institutul Național de Statistică, 2005a.
- INS-AIG, *Aspecte ale calității vieții (Ancheta Integrată în Gospodării)*, Institutul Național de Statistică, 1995-2000.
- INS-ABF, *Coordonate ale nivelului de trai în România. Veniturile și consu-*

- mul populației* (Ancheta Bugetelor de Familie), Institutul Național de Statistică, 2001-2004.
- Lipton, M., *The Challenge of Pro-poor Growth in Development Economics and Politics*, Roundtable Workshop on Pro-poor Growth, Frankfurt, 14 July, 2004.
- Molnar, M., *Probleme teoretico-metodologice privind rolul și implicațiile veniturilor populației pentru dezvoltarea durabilă*, Programul „Dezvoltarea durabilă în România”, Faza 2005, Institutul Național de Cercetări Economice, București, 2005.
- Molnar, M., *Indicatorii statistici ai inegalității*, Molnar, M.; Grigoruț, C. (ed.), ‘Economia dezvoltării durabile’, București, Editura BREN, 2005a.
- Molnar, M., *Discrepanțe teritoriale în dezvoltarea umană*, Molnar, M.; Grigoruț, C. (ed.), ‘Economia dezvoltării durabile’, București, Editura BREN, 2005b.
- Molnar, M., *Caracteristici ale distribuției veniturilor. Inegalitate și polarizare*, Seminarul Onicescu, Institutul Național de Statistică, 2 iunie, 2005c.
- Molnar, M. (coord.); Grigorescu, C.; Irimie, M.; Jigău, M.; Nica, N., *Dezvoltarea umană*, ‘Raportul Național al dezvoltării umane: România 1999’, București, Editura Expert, 1999.
- Pernia, E.M., *Pro-poor Growth: What is It and How is It Important*, ‘Asian Development Bank – ERD Policy Brief’, nr.17, June.
- Ravallion M., *Pro-Poor Growth: A Primer*, ‘World Bank Policy Research Working Paper’, nr.3242, March, 2004.
- Ravallion, M., *Defining Pro-poor Growth: A Response to Kakwani*, UNDP-International Poverty Centre, One pager, nr.4, November, 2004a.
- Ravallion, M.; Datt, G., *When is Growth Pro-Poor?*, World Bank, 2000.
- Ravallion, M.; Chen, S., *Measuring Pro-Poor Growth*, ‘Policy Research Working Paper, World Bank’, Development Research Group, Poverty, August, 2001.
- Ritzen, J.; Woolcock, M., *Social Cohesion, Public Policy, and Economic Growth: Implications for Countries in Transition*, Annual Bank Conference on Development Economics (Europe), Paris, June 26-28, 2000.
- Sen, A., ‘Dezvoltarea ca libertate’, București, Editura Economică, 2004.
- UNDP, *Human Development Report 2005: International Cooperation at A Crossroads. Aid, Trade and Security in An Unequal World*, 2005.
- PNUD-CURS, *Raportul Național al Dezvoltării Umane. România 2003-2004. Dezvoltare durabilă locală*, 2005.
- UNDP, *Human Development Reports*, ediții anuale din perioada 1990 - 2004.
- World Bank, *Growth, Poverty and Inequality. Eastern Europe and the Former Soviet Union*, 2005.
- World Bank, *World Development Reports*, 1990, 2000, 2003, 2006.
- World Bank, *Romania: Poverty Assessment*, Report No. 26169 – RO, 2003.